

خودارزیابی درس دوم «پایه‌های آوایی ناهمسان»

۱- با خوانش درست بیت‌ها و درک پایه‌های آوایی هر بیت، مشخص کنید که وزن کدام بیت همسان و کدام بیت ناهمسان است.

الف) آب زنید راه را هین که نگار می‌رسد / مژده دهید باغ را بوی بهار می‌رسد مولوی

وزن: همسان دولختی

پایه‌های آوایی	آ ب ز نی	د راه را	هین ک نی گا	ر می رسد
	مژ د دهی	د باغ را	بوی ب ها	ر می رسد
وزن	مفتعلن	مفاعلن	مفتعلن	مفاعلن
نشانه‌های هجایی	- U U -	- U - U	- U U -	- U - U

ب) دلم سر به هامون رها می‌پسندد / سرم بالش از صخره‌ها می‌پسندد شهریار

وزن: همسان یک لختی (یک پایه‌ای) اختیار زبانی: حذف همزه، هجای ۵ مصراع دوم

پایه‌های آوایی	د ل م سر	ب ها مون	ر ها می	پ سن دد
	س رم با	ل شز سخ	ر ها می	پ سن دد
وزن	فعولن	فعولن	فعولن	فعولن
نشانه‌های هجایی	- - U	- - U	- - U	- - U

پ) باز این چه شورش است که در خلق عالم است؟! / باز این چه نوحه و چه عزا و چه ماتم است

وزن: ناهمسان (اختیار وزنی: بلند بودن هجای پایان مصراع) (اختیار زبانی کوتاه به بلند: هجای ۱۰ مصراع دوم) اختیار زبانی حذف همزه هجای ۲ و هجای ۶ و هجای ۱۴ مصراع اول و هجای ۲ و هجای ۱۴ مصراع دوم.

پایه‌های آوایی	با زین چ	شو ر شس ت	ک در خل قی	عال مَسْت
	با زین چ	نوح و چ	ع ز ا و چ	مات مَسْت
وزن	مفعول	فاعلات	مفاعیل	فاعلن
نشانه‌های هجایی	U - -	U - U -	U - - U	- U -

یا (مستفعلن مفاعل مستفعلن فَعْل)

ت) گشته‌ام در جهان و آخر کار / دلبری برگزیده‌ام که مپرس حافظ

وزن: ناهمسان (اختیار وزنی: بلند بودن هجای پایان مصراع)

پایه‌های آوایی	گش ت ام در	ج هان آ	خ ر کار
	دل ب ری بر	گ زی د ام	ک م پرس
وزن	فاعلاتن	مفاعِلن	فعلن
نشانه‌های هجایی	- - U -	- U - U	- UU

ث) دل نیست کبوتر که چو برخاست نشیند / از گوشه بامی که پریدیم، پریدیم وحشی بافقی

وزن ناهمسان: (اختیار وزنی: بلند بودن هجای پایان مصراع دوم)

پایه‌های آوایی	دل نی ست	ک بو تر ک	چ بر خاست	ن شی ند
	از گوش	ی بامی ک	پ ری دی م	پ ری دیم
وزن	مفعول	مفاعیل	مفاعیل	فعلون
نشانه‌های هجایی	U - -	U - - U	U - - U	- - U

یا مستفعل مستفعل مستفعل مستف (همسان)

ج) شفای این دل بیمار جز لقای تو نیست / طبیب جان خرابم کسی وراى تو نیست اسیری لاهیجی

وزن: ناهمسان (اختیار وزنی: بلند بودن هجای پایان مصراع)

پایه‌های آوایی	ش فای این	دل بی ما	ر جز ل قا	ی ت نیست
	ط بی ب جا	ن خ را بم	ک سی و را	ی ت نیست
وزن	مفاعِلن	فاعلاتن	مفاعِلن	فعلن
نشانه‌های هجایی	- U - U	- - UU	- U - U	- UU

۲- بیت‌های زیر را تقطیع هجایی کنید و مرز پایه‌های آوایی هر بیت را مشخص کنید.

الف) راستی کن که راستان رستند / راستان در جهان قوی دستند اوحدی مراغه‌ای

وزن: ناهمسان (اختیار وزنی: بلند بودن هجای پایان مصراع)

پایه‌های آوایی	را س تی کن	ک را س تان	رَس تَنَد
	را س تان در	ج هان ق وی	دس تَنَد
وزن	فاعلاتن	مفاعِلن	فعلن
نشانه‌های هجایی	- - U -	- U - U	- -

پاسخ خودارزیابی علوم و فنون دوازدهم انسانی (۱۴۰۰-۱۴۰۱)

ب) محمد کآفرینش هست خاکش / هزاران آفرین بر جان پاکش نظامی

وزن: همسان (اختیار زبانی: حذف همزه)

ت خا کش	فَ رَی نش هس	مُ حم مد کا	پایه‌های آوایی
نِ پا کش	فَ رَی بر جا	هَ ز ا ران آ	
فعولن	مفاعیلن	مفاعیلن	وزن
- - U	- - - U	- - - U	نشانه‌های هجایی

پ) آنکه جیب و جام من از مال و می تهی است / ما را فراغتی است که جمشید جم نداشت فرخی یزدی

وزن: ناهمسان (اختیار زبانی: حذف همزه هجای ۹ و ۱۴ مصرع اول و هجای ۶ مصرع دوم)

(اختیار وزنی: بلند بودن هجای پایان مصراع)

می تُ هیست	م ن ز مالُ	جی بُ جامِ	با آن کِ	پایه‌های آوایی
جم نَ داشت	کِ جم شی د	راغَ تی ست	ما را فَا	
فاعلن	مفاعیل	فاعلات	مفعول	وزن
- U -	U - - U	U - U -	U - -	نشانه‌های هجایی

یا مستفعلن مفاعِلُ مستفعلن فَعْل

ت) آتش حب الوطن چو شعله فروزد / از دل مؤمن کند به مجمره اسپند ادیب الممالک فراهانی

وزن: ناهمسان (اختیار زبانی: حذف همزه هجای ۵) (اختیار وزنی: بلند بودن هجای پایان مصراع دوم)

زَد	شع لِ فُ رو	بُل وَ طن چُ	آ تَ شِ حب	پایه‌های آوایی
پَند	مِج وِ رِ اس	مِن کُ ند بِ	از دِ لِ مُو	
فع	مفتعلن	فاعلات	مفتعلن	وزن
-	- U U -	U - U -	- U U -	نشانه‌های هجایی

۳- کدام بیت‌ها دو به دو از نظر وزن با هم یکسان‌اند؟

جواب: «الف و ت» وزن: مفاعِلن فَعْلَاتن مفاعِلن فعْلن // «ب و پ» وزن: مفعول مفاعِلن فعولن (مستفعلُ فاعلاتُ فعْلن)

پاسخ خودارزیابی علوم و فنون دوازدهم انسانی (۱۴۰۰-۱۴۰۱)

الف) چو بشنوی سخن اهل دل، مگو که خطاست / سخن شناس نه ای، جان من، خطا اینجاست حافظ

وزن: ناهمسان (اختیار زبانی: هجای ۷ مصرع اول، بلند تلفظ کردن مصوت کوتاه پایان کلمه) (اختیار وزنی: بلند بودن هجای پایان مصرع | ابدال در هجای ۱۳)

پایه‌های آوایی	چُ بَش نُ وی	سُ خَ نِ اهـ	لِ دَل مَ گو	کِ خَ طااست
	سُ خَن شِ نا	س نِ ای جا	نِ مَن خَ طا	این جاست
وزن	مفاعِلن	فَعَلاتِن	مفاعِلن	فَعَلن (فَع لِن)
نشانه‌های هجایی	- U - U	-- U U	- U - U	- U U

ب) جانا نظری که ناتوانم / بخشا که به لب رسید جانم عراقی

وزن: ناهمسان

پایه‌های آوایی	جا نا نَ	ظَ رِ کِ نا	تَ وا نَم
	بِخِ شاکِ	بِ لَبِ رَ سِی	د جا نَم
وزن	مفعول	مفاعِلن	فَعولن
نشانه‌های هجایی	U --	- U - U	-- U

پ) برداشته دل ز کار او بخت / در ماند پدر به کار او سخت نظامی

وزن: ناهمسان (اختیار وزنی: بلند بودن هجای پایان مصرع)

پایه‌های آوایی	بر دا ش	تِ دَل ز کا	رِ او بخت
	در ما ند	پِ دَر بِ کا	رِ او سخت
وزن	مفعول	مفاعِلن	فَعولن
نشانه‌های هجایی	U --	- U - U	-- U

اختیار وزنی: آوردن هجای کشیده در پایان دو مصرع - که باید هجا بلند باشد.

ت) بیا به خانه آلاها سری بز نیم / ز داغ با دل خود حرف دیگری بز نیم قیصر امین پور

وزن: ناهمسان (اختیار وزنی: بلند بودن هجای پایان دو مصرع)

پایه‌های آوایی	بِ یا بِ خا	نِ یِ آلا	لِ ها سَ ری	بِ زَ نیم
	زِ داغ با	دِ لِ خُد حَر	فِ دِی گَ ری	بِ زَ نیم
وزن	مفاعِلن	فَعَلاتِن	مفاعِلن	فَعَلن
نشانه‌های هجایی	- U - U	-- U U	- U - U	- U U

اختیار وزنی: بلند بودن هجای پایانی در دو مصرع که هجای کشیده می‌باشد.

۴- نشانه‌های هجایی بیت‌های زیر را به دو صورت برش بزنید؛ پس از تعیین پایه‌های آوایی، وزن هریک را بنویسید.

الف) همت طلب از باطن پیران سحرخیز / زیرا که یکی را ز دو عالم طلبیدند فروغی بسطامی

روش اول: تقطیع همسان

هم مت طَل	بز با طِنِ	پی را نِ سَ	حر خیز
زی را کِ یِ	کی را زِ دُ	عالم طَل	بی دند
مستفعل	مستفعل	مستفعل	فع لن (مستف)
U U - -	U U - -	U U - -	- -

* اگر ۳ تا ۴ تا جدا کنیم، می‌شود: مفعول مفاعیل مفاعیل فعولن که تقطیع شکل دوم به همان صورت شکل اول است، فقط به جای ۴ تا ۴ تا جدا کردن، ۳ تا ۴ تا جدا می‌شود.

روش دوم: تقطیع ناهمسان

هم مت طَ	ل بز با طِ	نِ پی را نِ	سَ حر خیز
زی را کِ	یِ کی را زِ	دُ عالم طَ	لَ بی دند
مفعول	مفاعیل	مفاعیل	فعولن
U - -	U - - U	U - - U	- - U

اختیار زبانی: حذف همزه، هجای ۵ مصراع اول / اختیار وزنی: بلند بودن هجای پایانی در دو مصراع.
ب) کشتی شکستگانیم، ای باد شرطه برخیز/ باشد که بازینیم دیدار آشنا را حافظ

روش اول: همسان دولختی

کش تی شِ کس	تِ گا نی	می با دِ شر	طِ بر خیز
با شد کِ با	ز بی نیم	دی دا رِ آ	شِ نا را
مستفعلن	فعولن	مستفعلن	فعولن
- U - -	- - U	- U - -	- - U

روش دوم: همسان دولختی

کش تی شِ	کس تِ گا نی	می با دِ	شر طِ بر خیز
با شد کِ	با ز بی نیم	دی دا رِ	آ شِ نا را
مفعول	فاعلاتن	مفعول	فاعلاتن
U - -	- - U -	U - -	- - U -

پاسخ خودارزیابی علوم و فنون دوازدهم انسانی (۱۴۰۰-۱۴۰۱)

اختیار زبانی: حذف همزه، هجای ۸ مصراع اول
 اختیار وزنی: هجای کشیده در پایان مصراع اول و پایان نیم مصراع دوم (در اوزان دولختی) که باید هجا بلند باشد.

(پ) ای سرو بلند قامت دوست / وه وه که شمایلت چه نیکوست! سعدی

روش اول: ناهمسان

(هجای ۹ مصراع اول کوتاه به بلند - هجای پایانی در دو مصراع کشیده آمده، اختیار وزنی)

پایه‌های آوایی	ای سرو بُ وه وه کِ شَ	لن د ق ا م ما یِ ل ت چ	تِ دوست نی کوست
وزن	مستفعل	فاعلات	ف ع ل ن
نشانه‌های هجایی	- U - -	U - U -	- -

روش دوم: ناهمسان

پایه‌های آوایی	ای سرو وه وه کِ	بُ لن د ق ا شَ ما یِ ل ت	م تِ دوست چ نی کوست
وزن	مفعول	مفاعِلن	فِعولن
نشانه‌های هجایی	U - -	- U - -	- - U

(ت) لبخند تو خلاصه خوبی‌ها است / لختی بخند، خنده گل زیبا است قیصر امین پور

روش اول: ناهمسان

هجای ۴ مصراع اول کوتاه به بلند (زبانی) - بلند بودن هجای پایانی در دو مصراع که کشیده آمده اختیار وزنی)

پایه‌های آوایی	لب خن دِ تْ لخ تی بِ خن	خُ لا صِ یِ د خن دِ یِ	خو بی هاست گل زی باست
وزن	مستفعلن	مفاعل	مفعولن
نشانه‌های هجایی	- U - -	U U - U	- - -

روش دوم: ناهمسان

پایه‌های آوایی	لب خن دِ لخ تی بِ	تُ خُ لا صِ خن د خن دِ	یِ خو بی هاست یِ گل زی باست
----------------	----------------------	---------------------------	--------------------------------

وزن	مفعول	فاعلات	مفاعیلن
نشانه‌های هجایی	U - -	U - U -	- - - U

۵- بیت ادیب الممالک را در خودارزیابی شماره ۲ از نظر قلمرو فکری تحلیل کنید.
آتش حب الوطن چو شعله فروزد / از دل مؤمن کند به مجمره اسپند

جواب: مفهوم این بیت، وطن دوستی است. وطن دوستی و علاقه به میهن، می‌تواند باعث بی‌قراری دائمی یک فرد باشد؛ زیرا همیشه نگران و بی‌تاب وطن خویش است. وقتی عشق به وطن بر دل و جان انسان اثرگذار، سراسر وجودش دگرگون می‌شود. (اغراق در توصیف وطن‌دوستی)، دل شاعر به خاطر علاقه بیش از حد به وطن، مانند اسپند در آشتدان بی‌قرار و بی‌تاب است. (وطن پرستی از جمله مضامین و درون‌مایه‌های ادبیات مشروطه (بیداری) می‌باشد)